

הלכות תעניות, פרק ה, הלכות א-ב.

מבנה פרק ה: חמשת הצומות (א-ה), תשעה באב (ו-יא), זכר לחורבן (יב-יט).

❖ חמשת הצומות (א-ה)

א. יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם,
 מפני הצרות שאירעו בהן,
 כדי לעודר הלבבות,
 ולפתוח דרכי התשובה;
 ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים,
 ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה –
 עד שגרם להם ולנו אותן הצרות:
 שבזכרון דברים אלו, נשוב להיטיב,
 שנאמר "והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם" (ויקרא

כו,ב).

על פי שלא עבר עבירות [ואם כך, אפילו בתעניות ציבור הלא קבועות, כפי שנמנו בפרקים הקודמים, כי בתעניות הקבועות אם אינו צם הריהו עובר עבירה], אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצוות בכללן ולא נכנס בצרתן ולא מתענה בתעניתן, אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ, וכאילו אינו מהן--אין לו חלק לעולם הבא" (תשובה גבויה) וראה באבל איי היבט נוסף של המושג). **כדי לעודר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה –** וכמו בתחילת חטיבת הלכות אלו: "מצות עשה מן התורה לזעוק [=להתפלל]... על כל צרה שתבא על הציבור... ודבר זה, דרך מדרכי התשובה הוא: שבזמן שתבוא צרה ויזעקו לה ויריעו, יידעו הכול שבגלל מעשיהם הרעים הרע להן... וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם" (א-א-ב). **נשוב להיטיב –** שאין אנו מתענים ובוכים על העבר כי "העבר אין", אלא על ההווה: עלינו, על "מעשינו עתה" על מעלנו, פשעינו ומרדינו, ומתוך כך על צרותינו עתה, וזו מצות התשובה, שתכליתה הוא העתיד: "נשוב להיטיב". **שנאמר "והתוודו את-עוונם ואת-עון אבותם, במעלם אשר מעלו-בי, ואף, אשר-הלכו עמי בקרי. אף-אני, אלך עמם בקרי... או-אז יפגע, לבבם הערל, ואז, ירצו את-עוונם. מב וזכרתני, את-בריתי..."** (ויקרא כו,מ-מב). ורבנו הביא את העיקר בתשובה, שהיא מצוות הוידוי (ראה תשובה א:א).

א. יש שם - יש במציאות, קיימים. המילה 'שם' מקורה בערבית¹ ורבנו השאילה לעברית. **שכל ישראל מתענים בהם –** במשפט זה סמונים שני נושאים:

א) **תוקף החיוב:** חובה כדבר נדור שקבלו מאז אבותינו עליהם ואף מפורשים בקבלה (הלכה ד) ולא רשות או מנהג. "ויש מצוות אחרות שנתחדשו אחר מתן תורה, וקבעו אותן נביאים וחכמים ופשטו בכל ישראל--כגון מקרא מגילה, ונר חנוכה, ותענית תשעה באב..." (הקדמה למשנה תורה, מצות ב). והעובדה שפשטו בכל ישראל ולכן רוב הציבור יכול לעמוד בה – היא תוקף החיוב: "בית דין שגזרו גזירה, או התקינו תקנה, והנהיגו מנהג, ופשט כל הדבר בכל ישראל, ועמד אחריהם בית דין אחר, וביקש לבטל דברי הראשונים ולעקור אותה התקנה ואותה הגזירה ואותו המנהג--אינו יכול, עד שיהיה גדול מן הראשונים בחכמה ובמניין" (ממרים ב: ב,קה-יאח). לענין תנאי תפוגת הצומות אלו ראה ביאור הלכה אחרונה.

ב) **המשמעות הציבורית:** על מי שאינו מתענה עם הציבור נפסק: "ומהן חמישה דברים נועלין דרכי התשובה [אין ביד החוטא "מפתחות" לתשובה, אף שאין זה נמנע שישוּב] בפני עושיהן; ואלו הן: (א) הפורש מן הציבור--לפי שבזמן שיעשו תשובה, לא יהיה עימהן ואינו זוכה עימהן בזכות שעושיין..." (תשובה ד:ב). ואף הריהו מכלל אלו שאין להם עולם הבא: "הפורש מדרכי ציבור: אף

¹לשון. בדומה לאנגלית: there is.

ב. ואלו הן:

יום שלושה בתשרי –

שבו נהרג גדליה בן אחיקם,
ונכבת גחלת ישראל הנשארה,
וסיבב להתם גלותן;

ועשירי בטבת –

שבו סמך מלך בבל נבוכדנאצר הרשע
על ירושלים,
והביאה במצור ובמצוק;

ושבעה עשר בתמוז, חמישה דברים אירעו בו –

נשתברו הלוחות,
ובטל התמיד מבית ראשון,
והובקעה ירושלים בחורבן שני,
ושרף אפוסטמוס הרשע ספר תורה,
והעמיד צלם בהיכל.

ב. גדליה בן אחיקם – גדליה היה מופקד על שארית העם הנוותר בארץ לאחר גלות נבוכדנצר עם חורבן בית ראשון, בה העם הוגלה לבבל (ראה מלכים ב כה, כב-כו. ירמיהו מ, ז-מא, ט). "וַיְהִי בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי [מניסן], כלומר בחודש תשרי]... וַיָּקָם יִשְׁמַעֵאל בֶּן-נְתַנְיָהּ ... וַיָּבֹאוּ אֶת-גְּדַלְיָהוּ בֶן-אֲחִיקָם בֶּן-שָׁפָן בְּחָרְב־וַיָּמָת אֹתוֹ, אֲשֶׁר-הִפְקִיד מֶלֶךְ-בָּבֶל, בְּאַרְצָךְ" (ירמיהו מא, א-ב). וגדליהו נרצח בשל תאוות שלטון ובצע כסף [אין זה רצח על רקע אידיאולוגי-פוליטי]. **וסיבב להתם גלותן** – מות גדליהו הביא להתם [=להשלמת²] גלות כל העם (ראה מלכים ב כה, כו. ירמיהו מא, ז-יח). משפט זה הינו תוספת של רבנו והוא המשך הרעיון שמטרת הצום היא התשובה שבה תלויה הגאולה: "כל הנביאים, כולן ציוו על התשובה; ואין ישראל נגאלין, אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן, ומיד הן נגאלין, שנאמר... " (תשובה זוה). וכפי שאמרו חכמים: "כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים" (בבלי, סנהדרין צז). **עשירי בטבת** – "וַיְהִי דְבַר-יְהוָה אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית, בַּחֲדָשׁ הָעֲשִׂירִי [מניסן], בְּעָשׂוֹר לַחֲדָשׁ, לֵאמֹר. בֶּן-אָדָם, כְּתוּב- (כְּתָב-) לְךָ אֶת-שֵׁם הַיּוֹם--אֶת-עֵצָם, הַיּוֹם הַזֶּה: סָמַךְ מֶלֶךְ-בָּבֶל אֶל-יְרוּשָׁלַם, בְּעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה" (יחזקאל כד, א-ב). **נשתברו הלוחות** – בייז בתמוז, שהרי מתן תורה היה בו' בסיוון ומשה עלה בז' בסיוון להר סיני למשך ארבעים יום, שהסתיימו בייז בתמוז. "וַיְהִי, בְּאֲשֶׁר קָרַב אֶל-

הַמַּחֲנֶה, וַיֵּרָא אֶת-הָעֵגֹל, וּמַחֲלֹת; וַיַּחַר-אֵף מֹשֶׁה, וַיִּשְׁלַךְ מִיָּדוֹ אֶת-הַלְּחָת, וַיִּשְׁבֹּר אֹתָם, תַּחַת הַהָר" (שמות לב: יט). **ובטל התמיד** – קרבן התמיד, "מצות עשה להקריב שני כבשים עולות בכל יום, והם הנקראים תמידין- אחד בבוקר ואחד בין הערביים, שנאמר "שניים ליום, עולה תמיד" (במדבר כח, ג). " (תמידין ומוספין א:א). **והובקעה ירושלים בחורבן שני** – אבל בחורבן ראשון "בַּחֲדָשׁ הָרְבִיעִי בַּתְּשַׁעָה לַחֲדָשׁ [תשעה בתמוז], הִבְקַעָה, הָעִיר" (ירמיהו לט: ג). **אפוסטמוס** – אחד המצביאים הרומים³. **בוטל התמיד...והעמיד צלם בהיכל** – כפי שכתוב: "וימעת הוסר התמיד, וְלָתֵת שְׁקוּץ שִׁמְם [=לשון גנאי ושמוון או זהו שם הצלם (דעת מקרא)]" (דניאל יב:א). **צלם** – פסל מדוע נקרא הפסל 'צלם', שמשמעותו 'מהות' ? "מפני שהמבוקש מהם עניינם [= כלומר שדרך הפסל ניתן לקבל את השפע הא-לוהי] שהם חושבים בהם, לא תבניתם ותוארם [שאינו עובדים את תבנית הפסל ומראהו החיצוני, אלא את הרעיון שמאחוריו; שלדמיונם, הפסל ופולחנו – הוא הקשר בינו לבין ה'. וזוהי מהות העבודה הזרה]" (מ"ג א:א, ל). **היכל** – המבנה המרכזי בבית המקדש: "ואלו הן הדברים שהן עיקר בבניין הבית [בית המקדש]: עושין בו קודש, וקודש הקודשים, ויהיה לפני הקודש מקום אחד והוא הנקרא אולם; ושלושתן נקראין היכל" (בית הבחירה א:ה).

³לשון. כינוי ביונית לאדם שנולד לאחר מות אביו. שטיינזלץ תענית כו, ב.

²לשון. ראה דניאל ט, כד "להתם חטאת".